

ԴՆԻԱՆԱԲԱՆԱԿԱՆ

ՄԵՐ ՀԱՒԱՏՔԻՆ ՔԱՆԴԻՉՆԵՐԸ

(ԵՐԷԿ ԵՒ ԱՅՍՕՐ)

Տիրան Սրբազանի ՎԱՐԴԱՊԵՏԱԿԱՆ ԴԻՐՔ ՀԱՅ
ԵԿԵՆԵՑԻՈՑ զԲՈՂԻԿԻՆ առ իրով

Բ

Գերշ. Տ. Տիրան Արքեպս. Ներսոյեան, Հայ Եկեղեցւոյ Քրիստոսաբանութեան մասին 1957ին Սրբոց Յակոբեանց տպարանէն լոյս ընծայած է, անգլիերէնով, քսան էջ-նոց գրքոյկ մը, Վարդապետական դիրք Հայ Եկեղեցւոյ, որ ուսումնասիրութիւն մը կը թուի ըլլալ Միաբնակ-Երկաբնակ վէճին շուրջ, Հեղինակը կը ջանայ ցոյց տալ թէ ինչպէս Երկաբնակութիւն դաւանող երկու մեծ Եկեղեցիները, Հռոմվէական եւ Բիւզանդական, նահանջած են ժամանակի ընթացքին, Քաղկեդոնի ժողովին մէջ Իւրենց բռնած գլորքերէն եւ մօտեցած են Հայ եւ Արեւելեան միւս Եկեղեցիներու հասկացողութեան եւ ուղղութեան. հետեւաբար, բաւ իրեն, Քաղկեդոնիկ եւ ոչ Քաղկեդոնական Եկեղեցիներու Միութիւնը ներկայիս աւելի հեշտու կարելի է իրազործել:

Իբրեւ յառաջաբան իր բուն ընկիւղքին ու առաջարկին, Տիրան Սրբազան խնամքով կը շարահիւսէ երեք Տիեզերական ժողովներու վարդապետական եղբայրացութիւնները, կը խօսի ժամանակի աստուածաբանական երկու գլխաւոր դպրոցներու (Աղեքսանդրիոյ եւ Անտիոքի) տարակտրոնութեանց շուրջ, ինչպէս նաեւ (Աղեքսանդրիոյ եւ Կոստանդնուպոլսոյ) նախանձընդդէմ ոտնձգութիւններու, հին իմաստասիրութենէն փոխ առնուած կարգ մը ոչ նոյնիմաստ բառերու գործածութեանը մասին, վարդապետական բացատրութիւններու պարագային, որոնք նոյն ահմատութեանով եւ իմաստներով չէին հասկցուեր, ծարարաբար բացատրութիւններով ցոյց կուտայ անտեղիութիւնն ու տկարութիւնը Երկաբնակ թէզին ու տարազին եւ գերազանցութիւնը Միաբնակ ըմբռնումին, Քրիստոսի երկու բնութիւն հասկացողութեանը շուրջ:

Մինչեւ հոս ոչինչ արտակարգ. գրքոյկի վերջաւորութեանը սակայն, Տիրան Սրբազան յանկարծ կը փոխէ մտածումներու իր ուղղութիւնը եւ կը յանդի շնախարհիկ սաեգրակացութեան թէ՛ քանի որ Երկաբնակները Յիսուսի աստուածային եւ մարդկային բնութիւններու հարցը կը հասկնան ու կը բացատրեն Միաբնակներու պէս, ուրիշ Միաբնակներուն կը յիշատակաստար ընդունելութիւն ցոյց տալ Քաղկեդոնի բանաձեւին նկատմամբ, ինչ որ ըրած է, իբր թէ, Ս. Ներսէս Շնորհալին, մնալով կողմնակից սակայն տարազի ճշգրիտ հասկացողութեան:

Նոր չէ որ եկեղեցական կարգ մը համաժողովներուն զացող միւր անպաշտօն եւ անպատասխանատու եկեղեցականները, բարեկարգութեան հովերէ տարուած, տգիտաբար կրկնեն թէ եկած է ժամանակը որ միւր Եկեղեցին ընդունի Քրիստոսի Աստուած մարդկային բնութեան մասին Դ. Տիեզերական ժողովին բանաձեւը: Կարծէք թէ դաւանական վերաքննութիւններն ու ապա մասին բերուելիք առաջարկները անհատական տեսակէտներու հարց եղած ըլլալին:

Տիրան Սրբազան ցարդ ոչ միայն դէմ եղած էր այս կարգի մտածողներուն, այլ իր ամբողջ աստուածաբանական հմտութիւնը կիրարկել կը փորձէր ապացուցանելու Միաբնակութեան թէզին ճշմարտութիւնն ու գերազանցութիւնը: Երուսաղէմի Ժառանգաւորաց Վարժարանի եւ Ընծախարանի մէջ իր տեսչութեան եւ ուսուցչութեան օրերուն՝ այս մտածութեանով լեցուած էր ինքը, անուղղափառ եւ տգէտ յայտարարելու չափ Քաղկեդոնական տեսակէտին պաշտպանները, Հետեւաբար կը հարցնենք թէ ինչ պատճառներով իմիջմտեցին որ գլխիկին մէջ ջուր խառնուէր եւ Տիրան Սրբազան պատրաստ ըլլար ընդունելու Քաղկեդոնի բանաձեւը, ինչպէս պատրաստուած էր ընդունելու, 1957ին՝ Անթիլիասը, Անկիւքան Եկեղեցւոյ բոլոր տեսակէտները եւ ի՞նչ հարկ ըլլար նոյնիսկ Պոստոյապականութիւնը, պահելու համար միայն իր տակէն փախչող Երուսաղէմի Պատրիարքական Սթեփանը: Այս մասին առանձինն յետոյ պիտի խօսինք, ըսելու համար թէ կրօնական ու քաղաքական տեսակէտները իրարու հետ շփոթող եւ իրարու ի նպաստ

կիրարկել փորձող նոր օրերու այս իմաստունը, ինչո՞ւն կ'ուզէր այս կերպով ածանցելու ամէն ինչ, ինքզինքը սուղ ծախելու համար: Լեռ այժմ նկատու ունինք միայն յանդուգն ու անպատկառ զինուոր՝ զոր կը սիրէ և կը թելադրէ ընել Հայ Եկեղեցւոյ ուղղափառութեան ն սրբազան անցեալին գէժ դառող այս իմաստակը:

Հայ Եկեղեցին առաջին օրէն միութեամբ և Քաղկեդոնի ժողովը և Քրիստոսի աստուածմարգութեան մասին Լեռնեան երկու բնութիւն ի միում աննկաւորութեամբ բանաձեւը, և Ղպտի, Հապէշ և Ասորի Եկեղեցիներու հետ հաստատ մնացած է նախկին կրօնիցեան մի բնութիւն Բանին մտմանցելով ուղղափառ բանաձեւին վրայ: Լեռնեան բանաձեւին հանդէպ թոյլատու զանուոգնելու կարծիքով՝ առ նոյն իմաստը ունի կրօնիցեան բանաձեւին հետ, զոր ուրիշ դարձեալ քով մը աճութիւն բազկացեալ յերկուցս կը թարգմանեն, որով մին միւսին յետագարձ ընթերցումը կը նկատեն, կամ Քաղկեդոնականը՝ բացատրողական ձեւ Եփեսոսականին:

Դժուար է հաստատել թէ այդ երկու բանաձեւերը ինչպէս միմեկին միտքը կրնան պարունակել և ինչպէս Քաղկեդոնականը կրնայ բացատրուած ձեւը նկատուել Եփեսոսականին, երբ ինք նախ բացատրութեան կը կարօտի: Արդարեւ առանց բացատրութեան այդ բանաձեւը լիովին նետարական է, բացատրուելէն յետոյ՝ մեղմացած նետարականութիւն կը բուրդէ: Բանաձեւ մը իր ամփոփ տարազին մէջ, չի կրնար բացատրութիւն պարունակել ոչ ալ բանաձեւ մը ուրիշ բանաձեւով մը կրնայ բացատրուիլ: Լաւ բանաձեւ մը դաւանանքին էութիւնը պէտք է կարենայ արտայայտել: Այս տեսակէտով պէտք է խոստովանել թէ Եփեսոսական բանաձեւը աւելի յստակ, հասկնալի և ուղիւ է քան Քաղկեդոնականը:

«Մի բնութիւն Բանին մարմնացելոյ» բանաձեւը փարսախներով հեռու է «Միութիւն բազկացեալ յերկուց» տարազէն, հետեւաբար աստուածարան ըլլալու պէտք չկայ, հասկնալու համար տարբերութիւնը որ կայ Եփեսոսական և Քաղկեդոնական բանաձեւերուն միջև: Այս թիւրիմացութիւնը

շատ հին է, և կը սկսի Օձնեցիի բացատրողականին այբրկուցն բառէն, անճշգորէն առնելով զայն իրեն երկու բնութեանց գոյութիւն, որ Օձնեցիի մտքին մէջ չկար անշուշտ: Մեր Եկեղեցւոյ դաւանանքը, ինչպէս և նախին քրիստոնեայ հայրերուն, կը մերժէ երկուութիւնը յետ միաւորութեան, հետեւաբար «երկու» բացատրութիւնը իրեն մեկնաբանութիւն միայն կարելի է գործածել, բայց ոչ իրեն դաւանանքի էական արտայայտութիւն՝ բանաձեւ մէջ, ուր «Միութիւն» բառն է որ պէտք է իր կշիռը ունենայ: «Մի բնութիւն» կ'ըսենք՝ այդպէս անբաժանելի և անճառ միութեան Բանին և մարմնոյն, որովհետեւ մեր Եկեղեցւոյ դաւանանքը միութիւնն է, «մի» անձն, «մի» դէմ և միաւորեալ մի բնութիւն: Հայ Եկեղեցին կ'ընէ դունի Աստուածորդին իրեն կատարեալ Աստուած և իրեն կատարեալ մարդ, իւրաքանչիւրին յատկանիշերը զիրար ամբողջացնելով: Երբ Քրիստոս աստուածային գործը կը կատարէ, չ'անջատեր անկէ իր մարդկային հանգամանքը և փոխադարձաբար:

Քաղկեդոնի բանաձեւը, պահելով «երկու» բնութիւնը բացատրութիւնը յետ միաւորութեան, ամենէն նպատաւոր մեկնաբանութեամբ իսկ երկու բնութեանց անջատ գոյութիւն կը հասկննէ, իւրաքանչիւրը անջատօրէն, ըստ իր յատկանիշերուն գործող և անջատօրէն ենթակայ: Ըստ Լեռնի տոմարին, թէ և Քրիստոսն անձին մէջ աստուածային և մարդկային բնութիւնները միացած են, սակայն իւրաքանչիւրը իրեն յատուկ դերը կը կատարէ: Ըստ քաղկեդոնականներու, չարչարանքը՝ որ մարմնոյ յատուկ է, մարդն է որ կրած է, և ո՛չ Աստուած: Այս պատճառաւ կը մեղադրեն հայերս, որ ի դէմս Որդւոյն երգուած «Մուրթ Աստուած»-ին վրայ «որ խնցեցար» կ'աւելցնենք: Քաղկեդոնականներ տարօրինակ հակասութեան մէջ ինկած են, ընդունելով Յիսուսի մօր Աստուածամայր ըլլալը, այսինքն ընդունելով Աստուծոյ ծնած ըլլալը և մերժելով Անոր բարձրաբունը, մարկուքն ալ մարմնական յատկանիշեր, մարդուն յատուկ: Աւելի կարեւորը, եթէ նոյն Աստուածամարդը չէ խաչուողը, մեռնողը և յարութիւն առնողը, ո՞ւր կը մնայ ուրեմն

փրկագործութեան խորհուրդը, յարութեան գաղափարը՝ որուն վրայ կանգնած է քրիստոնէութեան կրօնը:

Ծիւղ չէ երեսք ըսիլ թէ եփեսոսի և Քաղկեդոնի բանաձեւերուն տարբերութիւնը ձեական է, և թէ, ինչպէս սովոր են ընդհանրապէս քայտարիւ, հայերը չընդունեցին քաղկեդոնական բանաձեւը որովհետեւ ո՛չ թէ սկզբունքով հակառակ էին, այլ պարզապէս որովհետեւ զերկու մնութիւնը նետ տորականներու բանաձեւին հետ չփոխութիւն յաւաք կը բերէր և Հայաստանի մէջն ու գուրսը գործաւոր ըլլալով նետտորականները, պարտաւարէինք ճիշտ բնութիւնը բանաձեւը պահել:

Եթէ տարբերութիւնը իրապէս երկու բանաձեւերու մէջ էական չըլլար, ալ լոկ ձեական՝ մեր նախնիք մինչև մահ չէին հակառակեր քաղկեդոնականներուն և չէին կրիւր անտանելի հալածանքներ յոյներուն կողմէ, պարզապէս ձեական բառերու սիրոյն: Մեր նախնիք շատ լուսամիտ էին և հասկցած էին էական տարբերութիւնը այդ երկու բանաձեւերով ներկայացուած դաւանանքներուն: Մեր Եկեղեցին չէ ընդունած Քաղկեդոնի դաւանանքը իր բանաձեւով, որովհետեւ զայն ուղղափառ չէ գտած:

Յաճախ, քաղաքական փոփոխիկ կացուելութիւններու ճնշման տակ, մեղմացնելու համար մեզ սպառնացողներու թշնամանքը, մեր հայրապետները շատ անգամներ յայտարարած են թէ՛ երկու կողմերու դաւանանքին միջև մեծ չէ տարբերութիւնը, այնուամենայնիւ մերիններ բնաւ չեն փոխած Կիւրեղեան բանաձեւը:

Հայ Եկեղեցին իբրև զբաւ հայ ժողովուրդի գոյութեան, ունի իր ուրոյն դաւանանքն ու ծէսը: Այս տեսակէտէն մեր Եկեղեցիի արժէքը անբաղդատելի է, հետեւաբար անոր ուրոյն գոյութեան կարեւորութիւնը՝ անսահման: Ահա թէ ինչու դաւանական հիմնական կէտերու շուրջ եղած թոյլտուութիւններն ու տատամտումները, վտանգներ և գաւազդութեան փորձեր են անոր ինքնուրոյնութեան և ուղղափառութեան զէմ:

Եթէ Քրիստոնէական Եկեղեցիներու միջև միութիւն պիտի հաստատուի, ինչ որ խիստ ցանկալի է, ատիկա պէտք է ըլլայ փոխա-

գարձ յարգանքի, իրաւունքներու ճանաչման և սահմաններու անբռնարարելիութեան հիման վրայ: Հայնախոհութիւնը, որ մեր Եկեղեցիի հիմնական տառաքինութիւնը եղած է, պէտք է բաժնուի նաեւ միւս Եկեղեցիներու կողմէ, և անկեղծօրէն իմէ ընդունուին այս պայմանները, այն ատեն մենք պէտք չենք տեսներ նորէն կրկնելու Մովսէս Կաթողիկոսի խօսքը. «Քաւ լիցի ինձ ընդ գետն ազատ անցանել, բայց պիտի կրկնեք միշտ, ինչպէս մեր նախահայրերը, թալս աւանդութեան վրայ հաստատել կամ եւ ոչ խօսորիմք ի Գմանէ ո՛չ յաջ եւ ոչ յանձնալո:

Տիրան Սրբեպօստը իր փառասիրական գիտաւորութիւնները համեմելով նաեւ դաւանաբանական ազդով՝ թոյլ կուտայ ինքզինքին անպատասխանատու գիշորութեան մը, որ ուրացումն իսկ է մեր անցեալին, մեր արեւան, մեր նախնաց և մեր կոչումին: Տիրան Սրբեպօստ իր այս արարքով, չափազանցութիւն պիտի չըլլայ ըսիլ, իր վրայ կը հրուիրէ Հայ Եկեղեցիի դարաւոր մաքառումներու և հաւատքի բողոքը, աւելին՝ տրինապատգամ անէծքը:

Յաջորդիւ պիտի մատնանշենք շարժառիթները իր այս բարեացակամ մտափոխութեան, ճշգրիտ կերպով գիտագծելու իր շահախնդիր, անպարկեշտ ու զանձ հոգին, որ այնքան տրտօրէն կը շփոթէ միջոցն ու նպատակը իրարու հետ, առանց մէկը միւսին ի նպատակ արժեքել գիտնալու սակայն:

Ե.

